

NADVÄZNOŠŤ ENGELSOVHO POJMU PRAXE NA NEMECKÚ KLASICKÚ FILOZOFIU¹

V marxizme sa správne poukazuje na to, že Hegel ovplyvnil vznik dialektického a historického materializmu predovšetkým svojou dialektikou, ktorú potom Marx — po príprave pôdy Feuerbachom — a Engels materialisticky prepracovali. Myslím si však, že Hegel vplýval na zrod marxizmu aj inými dôležitými momentmi, napr. svojím zdôrazňovaním významu praxe ako skúšobného kameňa nosnosti poznávania. Toto stanovisko zaujíma aj Engels a v tomto príspevku sa pokúsím v krátkosti načrtnúť vývoj od Hegla k Engelsovi, a styčné i rozhodné body medzi nimi v tejto súvislosti.

Hegel kritizoval Kantovu i predkantovskú noetiku z viacerých dôvodov a nesúhlasil ani s ich metódou kritiky poznávacej schopnosti. Poznávanie sa tu vraj považuje za nástroj alebo za špecifické prostredie, ktorým sa snažíme preniknúť k poznávanému predmetu. Kant sa podujal preskúmať sám tento nástroj, t. j., podľa neho, rozum. Ako ho však skúmal? Čisto teoreticky, špekulatívne: nástroj skúmal ním samým, rozum rozumom. To je vraj nedôslednosť, lebo hoci Kant chcel najprv len zistiť, či je rozum schopný veci adekvátne poznávať, robil to samým rozumovým poznávaním. Pohyboval sa teda v kruhu, poznával pred poznávaním. Podľa Hegla „chcieť však poznávať *skôr*, ako sa poznáva, je práve taká nezrovnalosť, ako múdre predsavzatie onoho scholastika učiť sa *plávať skôr, než sa odvážiť vojsť od vody*“.²

Podľa Hegla predstavy o poznaní ako o nástroji a prostredí, o subjekte odlišnom od objektu poznávania, o tom, že absolútne je na jednej strane a poznávanie na druhej strane atď., sú predsudky, zbytočné predstavy a frázy, vyjadrujú neschopnosť k vede, ba sú dokonca podvodom, lebo odvádzajú pozornosť od samého vedeckého výskumu na vedľajšiu koľaj, k úvahám o možnosti či nemožnosti vedy.³

Z onej scholastikovej dilémy sa možno dostať tak, že skočíme do vody a až v nej sa budeme učiť plávať. Ak sa to naučíme, náš nástroj, t. j. naše telo, a metóda, ktorú sme pritom použili, sú úspešné, čiže vhodné na plávanie. Heglovi šlo o vedu, „ktorá pristupuje bez takýchto rozpakov (t. j. bez uvedených predsudkov — TM) priamo k dielu a skutočne poznáva“.⁴ Hegel si chcel teda overovať nosnosť nášho poznávacieho nástroja prakticky, a nie špekulatívne ako Kant. Ak je poznávanie úspešné, tak je jeho nástroj, rozum, vhodný, schopný poznávať celé bytie.

Hegel ani nemohol pochybovať o tom, že rozum je schopný adekvátne poznávať bytie, pretože si možnosť toho apriórne zaistil. Veď celé bytie je u neho len rozum, makrorozum, svetová idea, svetový duch je ontologickou podstatou bytia a mikrorozum, t. j. ľudský rozum, je len jeho časťou. Ako v iných súvislostiach, tak aj v tejto súvislosti Hegel prevrátil skutočnosť o stoosemdesiat stupňov, odcudzil človeku jeho rozum, premietol ho do objektu a urobil z neho svetový substanciu, kým ľudský rozum znížil len na jeho časť. A potom je len samozrejmé, že ľudský rozum je schopný adekvátne poznávať bytie, aj jeho ontologickú podstatu, lebo rozum je tu vlastne pri sebe, poznáva seba samého. Hegel zrušil Kantovu nepoznatelnú vec osebe, vecou osebe nazval

¹ Diskusný príspevok prednesený na konferencii Engelsovo dielo a súčasné spoločenské vedy.

² G. W. F. Hegel, *Logika*, Bratislava 1961, 14. Pozri tiež *Fenomenologie ducha*, Praha 1960, 95 n.

³ Pozri *Fenomenologie ducha*..., 96 n.

⁴ *Fenomenologie ducha*..., 96.

okrem iného kategórie ako podstatu bytia, a vyhlásil, že nemožno poznať nič ľahšie ako práve ich.⁵ Ich poznávaním sa zapodieva jeho *Logika*, totožná s metafyzikou.

Myslím, že Marx a Engels nadviazali na túto tendenciu Heglovej filozofie, prirodzene, na materialistickom základe. Rozum, ideu, ducha z objektu vypudil a pôvodnému majiteľovi — človeku navrátil už Feuerbach. Tak mu zostala v objekte len príroda, hmota, a tak sa dostal na materialistické pozície. Prirodzene, ani Marx s Engelsom neverili v rozumovú podstatu objektu, ale skôr v objektívnu podstatu rozumu, totiž v to, že rozum ako vzniknutý z prírody je schopný ju poznávať, samozrejme, s pomocou zmyslov, že medzi nimi nie je priepastný rozdiel. A preto nenachádzame ani u jedného z nich noetické úvahy staršieho, kantovského a predkantovského druhu. Možno povedať, že obaja súhlasili v tejto súvislosti s Heglovým noetickým optimizmom, prirodzene, znovu zdôrazňujem, na materialistickom základe. Známa Marxova druhá téza o Feuerbachovi sa komentuje rôzne, ja však v nej vidím priamu nadväznosť na spomínanú Heglovu poznámku o scholastikovi, čo sa chcel učiť plávať skôr ako skočí do vody. Marx hovorí: „Otázka, či je ľudskému mysleniu vlastná predmetná pravdivosť, nie je otázkou teórie, je to otázka *praktická*. Človek musí pravdivosť, t. j. skutočnosť a moc, pozemskosť svojho myslenia dokázať v praxi. Spor o skutočnosť alebo neskutočnosť myslenia, ktoré sa izoluje od praxe, je číro scholastická otázka.“⁶ Ináč povedané: Nešpekuluj, ale poznávaj a ak budeš mať úspech, je tvoje poznanie pravdivé. Russel považuje Marxa na základe tohto výroku dokonca za prvého pragmatistu.⁷ Ako však vidíme, mohli by sme za neho vyhlásiť aj Hegla. Marx má čosi spoločné s pragmatizmom, no keď uvažíme ako chápe prax a úspech pragmatizmus, najmä Jamesov, u ktorého sa stávajú pravdivé aj náboženské predstavy, nenazveme Marxa pragmatistom.

Postupne sa dostávame k Engelsovi, ktorý svojím chápaním významu praxe pre pravdivé poznanie stojí na pozíciách druhej Marxovej tézy o Feuerbachovi, a myslím, že má po tejto stránke v nejednej súvislosti ešte bližšie k Heglovi ako Marx. Všimnime si len Engelsov boj proti agnosticizmu. Engels hovorí o agnosticizme: „Pravda, takéto nazeranie sa dá ťažko vyvrátiť čírou argumentáciou. No skôr ako ľudia argumentovali, konali. „Na počiatku bol čin.“ A ľudská činnosť rozriešila túto ťažkosť dávno predtým, ako ju ľudské mudrovanie vymyslelo. „Puding sa poznáva až jedením.“⁸ Teda zase: Nešpekuluj o chuti pudingu predtým, ako ho ochutnáš, neuč sa plávať skôr, než skočíš do vody.

Engelsovou nadväznosťou na Hegla pochopíme aj jeho známy príklad s výrobou alizarínu, ktorý uvádza vo svojom *Feuerbachovi*. Ani Engels neuznáva Kantovu nepoznatelnú vec osebe, a vo *Vývine socializmu od utópie k vede* sa v tejto súvislosti priamo dovoľáva Hegla. Ak vraj, podľa Hegla, poznáme všetky vlastnosti veci, poznáme tým aj samu vec osebe.⁹ Keď teda vieme vyrobiť alizarín synteticky, a nie sme už odkázaní na jeho získavanie z koreňov moreny, znamená to, že sme spoznali podstatu alizarínu, za ktorú sa už nedá preniknúť, čiže spoznali sme Kantovu vec osebe. A ako sme ju spoznali? Prakticky, úspechom našich pokusov, a nie špekulatívne. Engels zase hovorí celkom jasne. „Najpádnejším vyvrátením týchto (t. j. agnosticistických — TM), ako aj všetkých ostatných filozofických vrtochov je prax, totiž experiment

⁵ Pozri *Logika*..., 66. Pozri aj s. 171—172.

⁶ K. Marx — F. Engels, *O náboženstve*, Bratislava 1962, 67.

⁷ Pozri *Ľudské poznanie, jeho rozsah a hranice*. Antológia z diel filozofov IX, Bratislava 1968, 103.

⁸ Predslov k anglickému vydaniu *Vývinu socializmu od utópie k vede*. K. Marx — F. Engels, *O náboženstve*..., 275.

⁹ Pozri K. Marx — F. Engels, *O náboženstve*..., 276.

a priemysel. Ak môžeme dokázať správnosť svojho chápania nejakého prírodného javu tým, že ho sami vyrobíme, že ho utvoríme z jeho podmienok, a že ho nad to donútime slúžiť našim účelom, potom je koniec kantovskej nepostihnuteľnej veci osebe".¹⁰

Prírodnene, nemožno tu nepoukázať aj na dôležité rozdiely medzi Engelsovým a Heglovým chápaním praxe. Vyplyvajú z ich principiálne navzájom odlišných východísk: Hegel bol idealista, Engels materialista. Materialisticky chápal prax už Marx a Engels stojí s ním na jednej platforme. Marx chápal praxou v širšom zmysle fyzickú prácu, ktorou okrem iného človek vytvoril seba samého vo svojich dejinách, kým Hegel ňou chápal duchovnú prácu, ktorou sa duch v ľudských dejinách vymaňuje zo zajatia hmoty a ovláda ju. Aj Engels rozumel praxou v širšom zmysle fyzickú prácu. Jedna z prvých viet jeho *Podielu práce na poľuďštení opice* hovorí: „I samého človeka vytvorila práca.“¹¹ K práci patrí aj priemysel, ktorý Engels už priamo nazýva vo *Feuerbachovi* praxou.

Takúto prax teda Hegel na myslí nemá, ako Hegel vôbec o praxi veľa nehovorí, a to ani vo svojich noetických úvahách. Myslenie síce nemá byť podľa neho odtrhnuté od zmyslov, no to, čo on v zmyslovom stále hľadal, bolo zase len myslené, duch, pojem. Zmyslové mu bolo len médium, v ktorom sa prejavovalo myslené a z tohto hľadiska ním pohrdal. U Hegla sa zmyslové, konečné odvodzovalo z nezmyslového, z ducha, z rozumu, z kategórií, z nekonečna, kým u Engelsa to bolo naopak. Rozdielnosť stanovísk oboch týchto autorov sa dobre prejaví v ich chápaní úlohy zmyslovosti pri poznávaní pravdy. Oba sa zhodnú v tom, že pravda sa získava prostredníctvom zmyslov, no kým podľa Engelsa pravda je zhodou myslenia, ba často aj samých vnemov so skutočnosťou, u Hegla je to práve naopak: Pravda je zhodou vecí s jej pojmom. Vieme, že špekulatívny filozof Hegel, ktorý si na svojej špekulatívnosti zakladal, neraz poprehadzoval historické fakty, aby vyhovovali jeho schéme, že nazval barbarstvom, nešikovnosťou, nesprávnosťou, nepoctivosťou, plytkosťou, bezmyšlienkovitosťou, slepotou atď. Newtonovu teóriu farieb ako ďalej nedeliteľných elementov bieleho svetla, lebo jeho dialektická schéma si vyžadovala, aby sa farby skladali z protikladov svetla a tmy, ako hlásal už kedysi Aristoteles a v súčasnosti Goethe.¹²

Slovom, Hegel chápe zmyslovú prax idealisticky a dáva ju do služieb svojho idealizmu, kým Engels ju chápe materialisticky a slúži jeho materializmu. V diferencovaní a nuansovaní oboch stanovísk by sa ešte dalo pokračovať, no myslím, že ich rozdielnosť je už dosť zrejma a že Engels v tejto súvislosti predčí Hegla, pretože jeho stanovisko je reálnejšie, životnejšie a účinnejšie ako Heglovo. Hoci teda Engels má v chápaní praxe s Heglom málo spoločné, zreteľne nadväzuje na jeho snahu skúmať nosnosť našej poznávacej aparatúry prakticky, a nie teoreticky. Sám Hegel tu iba formuloval tendenciu, ktorá sa v nemeckej klasickej filozofii začína už Fichtem a na ktorej progresívnosť materialisticky nadviazal marxizmus.

Teodor Münz

¹⁰ Ludwig Feuerbach a rozklad nemeckej klasickej filozofie. K. Marx — F. Engels, *O náboženstve...*, 276—277.

¹¹ K. Marx — F. Engels, *Vybrané spisy II*, Bratislava 1953, 70.

¹² Pozri *Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften*, Leipzig 1949, 276 n.